

6. Zapf, Wolfgang. Modernisierung und Modernisierungstheorien./ Zapf, Wolfgang. - Berlin, 1990.
7. Zapf, Wolfgang. Modernisierung, Wohlfahrtsentwicklung und Transformation./ Zapf, Wolfgang. - Berlin, 1994.
8. Zapf, Wolfgang. Modernisierung moderner Gesellschaften./ Zapf, Wolfgang. - Frankfurt am M., 1991.
9. Merkel, Wolfgang: Systemtransformation: eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. Leske + Budrich Opladen 1999.
10. Sandschneider, Eberhard: Stabilität und Transformation politischer Systeme. Stand und Perspektiven politikwissenschaftlicher Transformationsforschung. Leske + Budrich Opladen 1995.
11. Thomaß, Barbara / Tzankoff, Michaela (Hrsg.): Medien und Transformation in Osteuropa. Wiesbaden 2001.

Отримано 05.09.2014 р.

УДК 316.322

Вдовиченко М.О. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, аспірант

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАТУСУ АГЕНТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ ПОСТМОДЕРНУ

В статті досліджені концептуальні особливостей пізнавальної стратегії ідентифікації в соціології постмодерну функціонального статусу інститутів сім'ї, освіти та ЗМІ як провідних агентів соціалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, агенти соціалізації, глобалізація, соціальні зміни епохи постмодерну, соціологія постмодерну

В статье исследованы концептуальные особенности познавательной стратегии идентификации в социологии постмодернизма функционального статуса институтов семьи, образования и СМИ как ведущих агентов социализации личности.

Ключевые слова: социализация, агенты социализации, глобализация, социальные изменения эпохи постмодерна, социология постмодерна

In this article are investigated the conceptual peculiarities of the postmodernist's sociological approach which used for identification and explanation of the functional status of the agents of the personnel socialization including social institutions such as family, education and media.

Keywords: socialization, socialization agents, globalization, postmodern social changes, sociology of postmodernity

Актуальність теми даної праці обумовлена радикальними соціальними мінами глобального характеру, які спричинюють формування між людьми якісно нових взаємодії, комунікацій та способів трансляції досвіду. Ці зміни сучасні суспільствознавці пов'язують з початком нової епохи - епохи постмодерну. Вважається, що епоха постмодерну являє собою особливий період історичного розвитку людства, для якої характерно інтенсивне зростання невизначеності багатьох соціальних реалій. Стають очевидними прояви, пов'язані з випадковістю, багатоваріантністю і альтернативністю. В таких умовах соціалізація особистості набуває нових форм та рис, в таких умовах відбуваються зміни функціонального статусу агентів соціалізаційного впливу.

Враховуючи зазначене, **метою** статті є з'ясування концептуальних особливостей пізнавальної стратегії ідентифікації функціонального статусу агентів соціалізації особистості в соціології постмодерному

Насамперед, важливо вказати, що складність дослідження процесу соціалізації в умовах глобальних змін пов'язана з різноманіттям соціальних трансформацій, а також з пізнавальними суперечностями в науковій соціологічній думці. Сучасні суспільства, як доводить З.Бауман, в умовах глобалізації як «плинної модерності» видозмінюється, трансформується, зазнають певних модифікацій, що проявляється в наступному:

- культурний плюралізм, який поширюється буквально на все: традиції, ідеології, форми життєстрою тощо (при цьому під культурою розуміється все, що створюється людиною, на відміну від природних утворень);
- постійно відбуваються зміни, пов'язані з тим, що інформація стає предметом купівлі-продажу, а простір інформації завжди дуже динамічний у порівнянні з простором дії;
- відсутність будь-яких владних універсалій (ідеології в цілому);
- домінування засобів масової інформації та їх продуктів у формуванні картини світу, призначеної для широких мас;
- створення такої картини світу, в якій нібито спостерігається відсутність основної реальності, тому що все, в кінцевому рахунку, представляють собою символи [1;2].

На думку Ж.-Ф. Ліотара, культурі постмодерну притаманний еkleктизм: поєднання не поєднуваного, поєднання в одному необмеженої різноманітності [3]. Ж.Бодрійяр визначаючи соціальне характеризує його як таке, що в один і той же час і створюється і руйнується. По мірі розвитку своїх інституцій соціальне не зміцнюється, а регресує. Даний суперечливий процес досягає свого апогею з появою засобів масової інформації [4].

Отже, епоха постмодерну знаменує собою заперечення неперервності історії, її тотальності, сенсу і мети розвитку. Епоха постмодерну створює образ реалій більш високого порядку, який відірваний від конкретного суспільства і фактів реальності. Індивідом втрачається будь-яке відчуття ритму історії, посилюється залежність людей від впливу різних структур капіталу, в основному транснаціонального. Відбувається їх глобальна включеність в Інтернет, причому Інтернет використовується не тільки як засіб комунікації, але й як інструмент самоідентифікації. Інтернет як глобальний інтегратор сегментованих локальних груп, що випали з яких би то не було ієрархій. Інтернет як інструмент, що дав величезні нові можливості комунікацій, в той же час «пародіює» ці комунікації – соціальні, культурні, політичні тощо.

Складність світу наростає, і цілісність його стає все більш проблематичною. Некерований потік найрізноманітнішої суперечливої інформації, яка постійно змінюється, але яка готова до споживання без спеціального осмислення образами, отримує сучасний індивід. Все це породжує мозаїчність сприйняття, викликає труднощі з концентрацією, породжує неможливість зосередитися надовго, вибудувати логіку осмислення, посилює відчуження.

Констатуючи дану обставину, провідні теоретики соціології постмодерну справедливо підкреслюють, що, незважаючи на широке використання, термін «соціалізація» зараз є соціологічною метафорою, яка не має однозначного

визначення: в одних випадках соціалізацію прирівнюють до виховання, в інших пов'язують з формуванням особистості.

І дійсно, соціалізація може розумітися як інтерналізація соціальних норм: соціальні правила стають внутрішніми для індивіда в тому сенсі, що вони більше не нав'язуються за допомогою зовнішньої регуляції, а накладаються індивідом самим на себе, стаючи, таким чином, частиною його «Я». Внаслідок цього індивід відчуває потребу відповідати соціальним нормам. Соціалізація може розумітися як суттєвий елемент соціальної взаємодії. Це розуміння ґрунтується на припущенні про те, що люди прагнуть до зміцнення свого уявлення про себе за допомогою досягнення схвалення і певного статусу в очах інших; в цьому випадку індивіди соціалізуються в міру приведення своїх дій у відповідність з очікуваннями інших.

Таким чином, соціалізація – це двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду, ідеалів, цінностей і норм шляхом входження в соціальне середовище, в систему соціальних взаємодій з іншими людьми, а з іншого боку, процес активного відтворення соціального досвіду, цінностей, норм, стандартів поведінки, за рахунок його активної соціальної діяльності, особистісної трансформації та модифікації соціального досвіду. Відомо також, що соціалізація – це процес довготривалий і супроводжує індивіда на протязі всього його життя. Тому прийнято виділяти первинну соціалізацію (охоплює період від народження до формування зрілої особистості) і вторинну соціалізацію (відповідно, починається з розвитку соціальної зрілості особистості). Кожному етапу соціалізації відповідають окремі індивіди, групи, соціальні інститути (агенти соціалізації) завдяки яким і відбувається складний соціальний процес соціалізації особистості.

Найважливішим і найпершим агентом соціалізації є *інститут сім'ї*. Саме в сім'ї закладаються перші світоглядні установки людини і моделі соціальної поведінки, саме члени сім'ї виступають в ролі «значимих інших», думка яких стає показником у визначенні соціальних орієнтирів. Всі найскладніші конструкції суспільної організації будуються на міцному фундаменті, і таким фундаментом, як правило, виступає найбільш стійке соціальне утворення – сім'я. Проте, сьогодні сфера сімейних відносин, як вважають соціологи-постмодерністи [1;2;3], є прямим продовженням перевероту в системі життєвих цінностей, який супроводжувався контрацептивною та сексуальною революцією. Шлюб втратив свою легітимність, розлучення, неповні сім'ї, матері-одиначки стали нормою. В стані невизначеності і нестабільності світу, сім'я втрачає свою традиційну форму. Поряд з традиційною формою шлюбу, яка передбачає наявність реєстрації, спільного проживання, спільного господарство/економіки, главу сім'ї, а також вірність подружжя один одному, допускаються й інші форми сімейно-шлюбних відносин, такі як цивільний, відкритий, одностатевий, корпоративний, комунальний і гостьовий шлюб. Такі види родин представляють собою або спільне проживання кількох пар (комунальний шлюб), або наявність чіткого шлюбного контракту, матеріальний розрахунок (корпоративний шлюб), або схвалення інтимних зв'язків на стороні (відкритий шлюб). Всі ці особливості суперечать традиційним уявленням про сім'ю. В зв'язку з цим роль сім'ї в процесі соціалізації особистості стає сумнівною і має значення лише на ранніх стадіях розвитку індивіда.

Отже, глибинні культурні зміни відбулися в устрої сім'ї, що в свою чергу призвело до зміни соціалізаційних моделей, агентів соціалізації та динаміки міжособистісних зв'язків.

Значних змін набуває такий агент соціалізації, як *освіта*, в певному сенсі також перебуваючи в кризовому стані, як й інститут сім'ї. В умовах динаміки сучасного світу, люди не прогнозуючи своє майбутнє, орієнтуються на принцип «тут і зараз», тому завданням освіти стає підготовка молодого покоління до швидких змін притаманних сьогоденню. Проте це завдання є складним і потребує суттєвих модифікацій інституту освіти. Освіта, на сьогодні, в кращому випадку, може передати реципієнтам досвід попередніх поколінь, але часто буває не в змозі співвідносити цей досвід з існуючим порядком речей. Тому ефективність інститутів соціалізації повинна оцінюватися сьогодні не тільки і не стільки по тому, наскільки успішно вони забезпечують засвоєння і відтворення успадкованих цінностей і навичок, скільки по тому, чи готують вони (соціальні інститути) підростаюче покоління до самостійної діяльності, постановки та вирішення нових завдань, яких не було і не могло бути в досвіді минулих поколінь. Творчість (як соціальна діяльність особистості) перетворюється в неодмінний атрибут адаптації індивіда до актуальних соціокультурних умов життя.

Сучасна людина стає свідком творення майбутнього настільки невідомого, що ним практично неможливо керувати, в тому розумінні наскільки це можливо було зробити в минулому. Темпи змін настільки великі і значимі, що міграція в просторі сьогодні змінюється на міграцію в часі. Тобто, притаманна сучасним суспільствам інформаційна система Інтернет-комунікацій молоді по всьому світу сформувала спільність їх досвіду, якого ніколи не було і не буде у людей старшого віку. Безпрецедентний досвід змін, блискавична зміна інноваційних ситуацій, з якими досить легко справляється підростаюче покоління, змушує тепер вже старше покоління звертатися до дітей для освоєння адаптаційних механізмів. З'явилися серйозні розбіжності в ціннісних орієнтаціях, відмінності в моді, в способах комунікації і навіть у способі життя в цілому. Пришвидшений темп, ускладнення запроваджених технологічних та соціальних інновацій обтяжують процес соціалізації і адаптації до мінливих умов та вимог реальності. Зв'язок індивіда з суспільством та культурою в умовах «плинної сучасності», як зауважує З.Бауман, став суперечливим зв'язком свободи і самовизначення [2, с.38-46].

В сучасному середовищі молодь змушена тривалий період часу отримувати освіту, тим самим, залишаючись залежними від батьків. Фізіологічна акселерація молодих людей супроводжується різким зростанням тривалості періоду соціалізації, що викликано динамічністю та нестійкістю сучасного постмодерного суспільства. Сприйняття молоддю негативних соціальних явищ, породжують у них бажання звільнитися від зовнішнього контролю, з'являються підвищена емоційність, збудженість, ідеалізація певних життєвих уявлень, хибкість моральних позицій. Подавлення індивідуальності та ініціативності індивіда, як з боку сім'ї, так і з боку агентів інституту освіти, призводять до соціального і культурного інфантилізму, соціальної дезадаптованості до проявів протиправного або екстремістського характеру.

Отже, інформаційні перенавантаження, миттєві соціокультурні зміни та криза традиційних цінностей приводять до високого рівня комунікації,

гіперактивності молоді, соціальні норми сприймаються вибірково, а їх діяльність зосереджується на певній визначеній сфері.

Трансформації сучасних суспільств призводять до виникнення нових напрямків та форм соціалізації, пов'язаних ідентифікацією невизначеності у різних молодіжних субкультурах. Як зазначала ще М.Мід [5], в сучасному суспільстві молодь відіграє важливу роль «соціального бульдозера», який розчищає простір, в якому може виникнути нові способи організації соціального порядку.. Легко сприймаючи новітні досягнення і відкриття, молодь «тисне» на «дорослий світ» та, займаючи з часом місце «дорослих», усуває застарілі, консервативні, втративші адекватність інститути, уявлення і порядки. Така соціальна роль молоді передбачає, що кожне наступне покоління стає більш освіченим, більш інтелектуальним і колективізованим, ніж попереднє покоління в тому ж віці. Тому, лише в цьому випадку нове покоління буде здатним набувати необхідних знань і внутрішню морально-ідеологічну опору з широкого кола джерел і протистояти консервативній культурі «дорослих». Важливою умовою успіху молоді у справі відновлення/відродження суспільства стає, зокрема, її економічна конкурентоспроможність. Суспільство ж, якщо воно хоче прогресувати, змушене користуватися послугами молоді, йдучи з нею на компроміс.

На нашу думку, теоретики соціології постмодернізму (З.Бауман, У.Бек, Ж.Бодрійяр) одними з перших вказали на ризики, що підстерігають людину в сучасному суспільстві. Ними осмислені парадокси роботи з комп'ютером, які позначаються і на взаєминах поколінь в сім'ї; аудиторія Інтернету і форми соціокультурної взаємодії між людьми при обміні соціальною інформацією (феномен комп'ютерного відчуження); поняття «віртуальної реальності», що симулює дійсність (у тому числі спілкування, любов тощо) і перетворюючої людину в об'єкт маніпулювання, а також проблеми запобігання несанкціонованого доступу до приватної інформації, етичних аспектів інтелектуальної власності, неконтрольованості поширення завідомо неправдивих даних. Вочевидь, що сучасні процеси зазнають надшвидкої мінливості. Тепер вміння добувати інформацію і робити з неї необхідні висновки, а також вміння змінювати способи добування інформації відповідно до обставин стає набагато важливішим самого змісту цієї інформації. Це методологічно важливе зауваження вказує на необхідність зміни пріоритетів в аналізі функціональних аспектів освіти в суспільстві, допомагає помітити і зрозуміти тенденцію звуження рамок значущості практичного досвіду попередніх поколінь викладачів.

Постмодерністські принципи освіти пов'язані зі зміною типу взаємодії індивід-суспільство, глобалізаційними процесами, новим типом діяльності культур в системі освітніх інституцій, переходом до інформаційного суспільства, стратифікаційного збагачення соціального простору, деперсоналізацією відносин обміну, освіта співвідноситься з індивідуалізацією навчання, новим етосом освітніх інституцій, орієнтованих, як доводять соціологи- постмодерністи, на зміни життєвих стилів та ситуативне задоволення соціальних, інтелектуальних та екзистенційних потреб.

Засоби масової інформації та комунікації поступово починають контролювати процес соціалізації особистості. ЗМІ в сучасному суспільстві виконують функцію інтеграції, адаптації, інформування, регуляції, просвітництва.

В сучасному суспільстві ЗМІ відводиться велика роль, оскільки ЗМІ набувають всепроникаючого, навіть, тотального контролюючого характеру. Вони оперативно впливають на настрої і почуття людей, координують темпи соціального життя з ритмами індивідуального існування та забезпечують їх паралелізм, синхронізацію та певну інтеграцію, виконують різноманітні функції орієнтації індивідів у соціумі. ЗМІ характеризуються, насамперед, публічністю, а також швидкістю реагування на мінливі. Сучасні ЗМІ, завдяки розвитку техніки, забезпечують потребу у комунікації масового споживача. Завдання ЗМІ – це інформування та формування нормативно-ціннісних уявлень з метою соціального регулювання – виховання, контролю та управління. Але разом з цим ЗМІ, потрапляючи під контроль ангажованих груп, мають властивість маніпуляції суспільством та особистістю.

Головна функція ЗМІ в сучасному постмодерному суспільстві полягає в перетворенні громадян у великий, але не зібраний в одному місці натовп – через масову культуру і єдиний потік інформації. ЗМІ подають інформацію, яка повинна бути доступна всім і кожному, зазвичай апелюють до почуттів, а не до розуму, моментально пропонують, демонструють якості цілісності через подібні смаки і форми культурного споживання, реалізують соціальне замовлення, перетворюючи маніпуляторські практики в міфотворчість. ЗМІ забезпечують закріплення заданих стереотипних позицій стосовно вирішення економічних і соціально-політичних проблем, задають стандарт мислення, його логіку, реалізуючи функцію соціального контролю, стирають грань між символом і об'єктом сприйняття, створюють штучну реальність, пропонуючи сюжети, що розвиваються за певними параметрами.

Новітні технології дозволяють говорити і про створення особливого віртуального світу – кіберпростору, в якому реалізується ефект повної присутності шляхом поєднання графічної динаміки з можливістю безпосереднього впливу на події. Кіберпростір - це специфічна сфера інформації, що являє собою, по суті, альтернативу матеріального світу та викликає безліч проблем. Зокрема, проблема суб'єктивності в електронну еру, яка полягає, як вважає Ж.Бодрійяр, у злитті суб'єкта і симулякра, тобто у зверненні суб'єкта до власного симулякра, при якому фізично, тілесно залишаючись в дійсному світі, він ментально переходить у світ віртуальний, в простір симулякрів [6,с.116-122]. Але головна проблема, що виникає в результаті активного використання віртуальних технологій, полягає у витісненні соціальності симуляцією (наприклад, індивід може від усіх своїх проблем в реальному світі «ховатися» у кіберпросторі).

Сучасна реальність, яка знаходиться в процесі трансформацій, позначає свої нові кордони, цей процес повинен носити більш зважений характер. Футурологічний контекст даної проблематики необхідно переводити у прагматичне русло. Завдання для теоретичного осмислення вже поставлені самим фактом існування інформаційно-комунікаційних технологій. Вони вже сьогодні визначають образ життєдіяльності людей у всіх сферах, у тому числі освітньої, що потребує вивчення аудиторії Інтернету і форми соціокультурної взаємодії між людьми при обміні соціальною інформацією, зміни систем цінностей і пріоритетів розвитку системи освіти (інтернетний стиль життя; інформаційна поведінка, грамотність, культура, спілкування; комп'ютерофобія;

глобалізація соціальних процесів та їх зіткнення з приватним життєвим світом; «цифровий» розкол; інформаційні війни; комп'ютерна злочинність; антиглобалізм і т.д.) насторожують тенденції пов'язані з заміщенням духовної культури вузькопрофесійними знаннями, деформацією дозвілля, орієнтацією на споживчу розважальність, витісненням реального живого спілкування, зміною характеру людського мислення від творчого до інструментального та формалізованого. Тому головною задачею сучасного процесу соціалізації стає вироблення у індивіда критичного мислення та світосприйняття, а також адекватного оцінювання взаємопов'язаної індивідуалізованої позиції «залежність-автономність».

Таким чином, різноманітні, часто суперечливі один одному ціннісні установки, багаточисельні мінливі інновації вимагають від особистості суспільства постмодерну постійно рефлексувати свої орієнтації в соціальному самовизначенні і суспільному статусі. В таких умовах традиційні агенти соціалізації, такі як сім'я, освіта та система ЗМІ, самі перебуваючи в стані трансформації, не завжди справляються із завданнями соціалізації, чим ще більше ускладнюють орієнтування особистості в сучасному світі.

Внаслідок таких ускладнень, як вважають провідні теоретики соціології постмодерну, посилюється релятивізація смисложиттєвих практик індивіда. Саме тому сучасний індивід вимушено наділяється наступними характерними рисами:

- Споживче відношення до життя та свобода особистого вибору.
- Орієнтація на розваги.
- Критика та недовіра до традиційних цінностей.
- Моральна нестриманість, неприборканість бажань та нерозбірливість у засобах їх задоволення.
- Низький рівень критичного мислення.
- Висока здатність пристосовуватися/адаптуватися до різноманітних обставин та умов. Індивід сучасного суспільства більш прагматично підходить до життєвих проблем та застосовує для їх вирішення будь-які засоби.
- Висока самооцінка, впевненість в унікальності.
- Самостійність і переконаність у знанні власних бажань.
- Скептицизм. Поєднання безлічі факторів викликало падіння довіри до авторитетів і традиційних джерел знань.
- Схильність до стресу. Мало хто з сучасної молоді володіє достатніми соціальними навичками, прив'язаностями, контактами, щоб знайти захист від стресів в традиційних інститутах (наприклад, в сім'ї).
- Недостатність вихованості та чуйності.
- Сучасна молодь, безперечно, має доступ до небувало широкого обсягу інформації, але не вміє відрізнити важливе від другорядного. Їх світ настільки складний, насичений інформацією, що багато хто з молоді в якості життєвої позиції обрали інфантильність, вирішивши, що всіх знань не засвоїти, а життя все одно непередбачуване.
- Руйнування традиційних міжособистісних зв'язків.
- Спокійне ставлення до відмінностей в культурі, раси та статевої орієнтації. Проте, в той час як расово-етнічне відокремлення знижується, класове розшарування зростає.

• Високий рівень орієнтованості в новітніх технологіях та нетерпимість до технічної некомпетентності інших.

Висновки. По-перше, важливою атрибутивною рисою сучасних змін в епохи постмодерну є плюралізм, тобто допущення одночасного співіснування різноманітних точок зору, з якого випливають такі похідні його характеристики як фрагментарність, децентрація, мінливість, контекстуальність, невизначеність, іронія, симуляція. По-друге, змінюються соціалізаційні моделі, інструменти (масова культура являється основним інструментом адаптації), агенти соціалізації (центральними стають: освіта і засобами масової комунікації, таким чином, перетворюючись в форму організації всеохоплюючих масових інформаційно-комунікативних процесів) і динаміка міжособистісних зв'язків. Значення набуває неінституціоналізована активність як поле соціальних можливостей функціонування людини. Фундаментальними стають процеси комунікації. Акцентується увага на волонтаристських тенденціях та проявах активності індивіда. По-третє, головним агентом соціалізації стають засоби масової інформації та комунікації, масова культура, комунікаційно-інформаційна сфера соціальної реальності в цілому. Індивіди чітко не усвідомлюють прив'язаності до певних суспільних процесів, предметів зокрема, розмивається уявлення про нормативність та девіацію. По-четверте, індивід постає перед безліччю спокус та проблем реіфікації, тому однією з головних цілей соціалізації сьогодні являється вироблення у індивіда критичності, вміння піддавати сумніву абсолютно всі процеси, що відбуваються в гіперреальності, таким чином, індивід мусить виробити здатність відбирати з пропонованої інформації та досвіду найбільш необхідне знання та повністю відкидати (забувати) менш релевантне. А також, виробити необхідну грань між абсолютною залежністю від соціальної реальності та повною індивідуальною автономністю. По-п'яте, спостерігається все більша дегуманізація людини, її моральна деградація і «розкультурення», що свідчить про занепад духовної сфери суспільства. Орієнтація переважної більшості на цінності матеріального і гедоністичного характеру, пропаговані (навіть, швидше – нав'язуванні) засобами масової інформації, призвели до формування нової індивідуальної цілі – матеріального збагачення і насолод, у всіх її проявах. В теоріях постмодерну соціалізаційні практики мають виконувати функцію самоконструювання та самолегітимації індивіда, формування у нього критичного, аналітичного мислення і стратегічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Bauman Z. Intimations of Postmodernity / Z.Bauman – L.: Routledge, Taylor&Francis, 2003, – 261p.
2. Бауман З. Текучая современность / З.Бауман; [пер.с англ. Ю.В. Асочакова]. – СПб.; М.; Нижний Новгород; Воронеж; Ростов н/Д: ПИТЕР, 2008. – 238с.
3. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; [пер. с фр. Н.А.Шматко]. – М.: Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. – 160с.
4. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального / Ж.Бодрийяр; [пер. с англ. Н.В.Суслова] – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2000, – 98с.
5. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М.Мид; [пер. с англ. Ю.А.Асеева] – М.: Издательство «Наука». Главная редакция восточной литературы, 1988. – 430 с.
6. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж.Бодрийяр; [пер. с фр. и вступ. ст. С.Н.Зенкин]. – М.: Добросвет, 2000. – 387с.

Отримано 22.09.2014 р.